

УДК 811.161.2'367.332

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-14f-98-249-256

Г. М. Вакуленко

кандидат філологічних наук, доцент ННІ філології, журналістики та перекладу
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Н. М. Серга

студентка IV курсу ННІ філології, журналістики та перекладу Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Еліптичні речення в ролі заголовків газетних статей

*У статті розглянуті особливості функціонування еліптичних речень у за-
собах масової інформації. Досліджено специфіку використання еліптичних
речень у ролі заголовків газетних статей. Увага акцентується на тому,
що еліipsis як синтаксичний засіб компресії текстів уживається для до-
сягнення динамічності й стислості вираження думки та напруженості дії.
Визначено функціонально-стилістичний потенціал неповних речень
українського газетного мовлення. Аналіз показав, що активністю вирізня-
ються еліптичні речення-заголовки з імпліцитними присудками чи голов-
ними компонентами односкладних конструкцій. Особливої стилістичної
виразності набувають еліптичні речення-заголовки з імпліцитними підме-
тами, що дає змогу актуалізувати інформативно вагоміші означальні
чинники суб'єкта розповіді. Виявлено, що новим явищем на шпальтах су-
часної української преси є також елімінація додатка, обставини, означення
у жанрі інтерв'ю. Загалом, еліптичні речення в ролі заголовків газетних
статей сучасної української преси слугують засобом стиснення текстів,
акцентують певні події.*

Ключові слова: еліптичні речення, еліipsis, синтаксична компресія,
елімінація, заголовки газетних статей, речення-заголовки, мас-медіа.

Аналіз мас-медійного дискурсу представляє собою особливий інтерес для мовознавців через його беззаперечний вплив на сучасне суспільство. Можна виокремити таку лінгвістичну проблему, як стиснення тексту, яке виникає в результаті творчої діяльності, у процесі яке застосовується ціла низка мовних і графічних засобів. Стиснуті тексти більш інформаційно насичені, а власне матеріал більш сконденсований.

Текстове стиснення на синтаксичному рівні полягає у вилученні на думку автора тих слів, словоформ, сполучень слів, словосполучень, синтаксичних конструкцій, що є факультативними, мало-значущими у смисловому плані або вже відомими і не потребують

вербалізації. У сучасній лінгвістиці до видів синтаксичної компресії зараховують: еліпсис, граматичну неповноту, безсполучниковість, парцеляцію, приєднання, контамінацію, спрощення тощо.

Еліптичні речення (від ст.-гр. *elleipsis* "нестача", "пропуск") активно досліджуються у вітчизняному мовознавстві. Науковці В. Богатько, І. Вихованець, П. Дудик, А. Загнітко, О. Корсун, Л. Котохова, А. Мамалига вважають ці речення особливим структурним різновидом неповних конструкцій. Учені розглядають синтаксичну будову еліптичних речень, значення еліпсованих елементів, обсяг еліпсації, стилістичні сфери функціонування цих структур, їхнє стилістичне значення. Але залишається недостатньо вивченим компресуючий потенціал зазначених мовленнєвих конструкцій. *Актуальність дослідження зумовлена потребою систематизації та різнобічного вивчення мас-медійних неповних речень української мови, зокрема з'ясування особливостей використання в медійній комунікації еліптичних речень.*

Мета статті – проаналізувати специфіку використання еліптичних речень у ролі заголовків газетних статей сучасної української преси.

Еліпсис як синтаксичний засіб компресії текстів полягає в опущенні логічно необхідних членів речення. Він уживається задля досягнення динамічності й стислості вираження думки та напруженості дії. Оскільки пропущений компонент легко відновлюється з ситуації мовлення, як слушно зауважує П. Дудик, "неповнота еліптичного речення ситуативна, відносна; вона домислюється зі змісту речення, його граматичної будови – із семантики та форми синтаксично залежних слів еліпсованого компонента" [3, с. 181], то еліптичні структури – найпоширеніший засіб компресії як усного, так і письмового мас-медійного тексту. В. Богатько зазначає: "Еліптичні структури чітко стабілізовані, передусім у публіцистичному мовленні, і виступають його виразною стильовою ознакою. Будучи нормативними, наповненими сучасним змістом, такі конструкції виявляють тенденцію до все більшого поширення в усіх жанрах публіцистики, її писемній і усній формах" [1, с. 106].

За законом мовної економії, вилученню підлягають ті компоненти, що є надлишковими та переобтяжують повідомлення, але і вже відомі з ситуації мовлення або інших інформаційних джерел: культурних, соціальних, наукових знань; попередніх міжособистісних контактів. Так, зміст заголовка *"Візерунки її життя"* (Україна молода, 2016) прозорий без контексту для читача: споживач інформації, спираючись на свої отримані з мас-медіа фонові знання, зрозуміє, що у

статті мова йтиме про періоди життя певної особи. Еліпсовані компоненти усвідомлюються з конкретної ситуації мовлення, семантики й граматичної форми синтаксично залежних слів, за допомогою набутих знань і досвіду. Комунікативна та інформаційна актуальність повідомлення також відіграє важливу роль у сприйнятті стислого повідомлення з еліпсованими конструкціями. Рівень освіти, загальні знання мають значення для сприйняття стислих текстів із еліптичними реченнями: *Найнижча ціна на молочну продукцію – на Миколаївщині (Дзеркало тижня, 2013); До фінішу – сім тисяч гектарів (Голос України, 2016); У справедливості – відмовили! (Дзеркало тижня, 2016)*. Як бачимо, у наведених прикладах пропущені члени домислюються без контексту на основі загальних знань і досвіду, а самі висловлювання звучать сконденсовано. Також еліптичні речення слугують для реалізації таких стилістичних прийомів, як гіперболізація подій, посилення динамічності висловлювання, активізація яви споживача інформації.

Зібраний фактичний матеріал засвідчує, що у мовленні української преси початку XXI ст. еліптичні речення найактивніші в ролі заголовків, бо саме вони "найяскравіше репрезентують особливості газетного тексту в певному часовому вимірі суспільства" [1, с. 79]. За нашими спостереженнями, найпоширенішими виявляються еліптичні речення-заголовки з пропущеними присудками, наприклад: *Талановитий зорепад (Культура і життя, 2017); Про важливість навчання (Дзеркало тижня, 2017)*.

Проте сьогодні можна помітити значні структурно-семантичні й функціонально-стилістичні зміни в заголовкових структурах, які, на думку П. Дудика, спричинені такими факторами: послаблення тенденції до імперативності, директивності, зникнення потреби використання штампів на зразок *У ногу з життям; За високу продуктивність праці* і под., посиленням об'єктивної інформативності, аналітичності газетних матеріалів тощо [4, с. 190–191].

На противагу газетному мовленню 60–90-х рр., коли активно використовувались еліптичні речення, побудовані за моделлю: іменник у формі непрямих відмінків із прийменником, яким починалася синтаксична побудова, як наприклад, *За міцну дисципліну* чи *На нові рубежі*, причому найпродуктивнішим був знахідний відмінок [4, с. 190–191; 2, с. 22; 2, с. 86], у наш час помітно кардинальну семантичну переорієнтацію еліптичних заголовкових комплексів відповідно до динаміки суспільно-політичних змін й активне використання на шпальтах сучасних українських газет прийменникових еліптичних конструкцій, у яких прийменники розміщуються в середині синтаксичної побудови.

На думку дослідника еліптичних речень В. Голоюха, впереміш з активними раніше прийменниками *на, в (у), за, до, від* у складі еліптичних речень нині вживаються, і навіть активніше, прийменники *для, без, під, поза, проти, напередодні* і под., чим, звісно, актуалізуються інші відмінки, окрім знахідного [2, с. 22–24]. Такі мовленнєві явища сприяють розширенню семантично-функціональних і граматичних меж еліптичних побудов, виникненню ширших передумов для створення суспільно-публіцистичного колориту, наприклад: *Чарівний смичок Богдана (Культура і життя, 2011); На боротьбу зі стихією (Голос України, 2016); Мудрість у вишиванці (День, 2011); Першоцвіти – під прицілом (Вінниччина, 2012); Плакат юної художниці (Культура і життя, 2017); Солодкий подарунок (Столиця, 2016); Кубкові вершини футбольної Європи (Культура і життя, 2018).*

Як слушно зауважує В. Богатько, "для визначення семантики еліпсованого предиката важливе значення має релятивна семантика прийменника, що разом з іменником указує на певні валентні позиції предиката, отже, вказує також на інтенційні можливості дієслова" [1, с. 87]. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що найтиповішими є два види еліптичних речень-заголовків:

1) у яких тлумачиться об'єкт дії та адвербативний компонент, котрий указує на місце спрямування чи мету дії і завжди перебуває в прикінцевій позиції, як-от: *За відпочинком – у печеру (Кролевецький ярмарок, 2011); Історичну флору – під сучасну забудову (Україна молода, 2016); До школи – з готівкою (Дзеркало тижня, 2017); Київ – до свята (Столиця, 2017);*

2) речення-заголовки з явними локативами, які визначають вихідний та кінцевий пункти переміщення. Зазначаємо, що векторність значення у таких синтаксичних конструкціях реалізується за допомогою прийменників *з – в, від – до, через – до, до – через* та ін., як-от: *До зради – через кохання (Життя Лебединщини, 2013); З Українського дому – в асоційовані члени (Україна молода, 2016); Від кохання – до ненависті (Столиця, 2017).*

На думку дослідниці неповних речень у мові сучасної української періодики В. Богатько, обидва різновиди односкладних речень із розгорнутим головним членом, виконуючи функцію заголовків газетних статей різного типу – від дописів до розлогих репортажів, указують "на тему наступної статті прямо чи метафорично, безпосередньо називають або натякають на темпоральні чи локативні характеристики описуваної ситуації" [1, с. 89]. Іншими словами, еліipsis дієслова руху в таких синтаксичних структурах виконує експресивно-

видільну функцію, що полягає у виокремленні обставин дії і в увиразненні стрімкості, швидкості реалізації самої дії.

Аналіз мови мас-медіа дозволяє нам констатувати, що у ролі заголовків використовують еліптичні речення спонукального характеру, які складаються здебільшого з двох частин: перша має таку модель: іменник + залежне слово у формі давального відмінка зі значенням непрямого об'єкта, адресата дії, а друга – іншу структуру: іменник у формі знахідного відмінка зі значенням прямого об'єкта. Таким поєднанням відмінкових форм можна здогадатися про відсутність дієслова зі значенням "давати", на кшталт: *Сільським школам – ноутбуки та мультимедійні дошки (Урядовий кур'єр, 2013); Будівництву житла – законодавче забезпечення (Урядовий кур'єр, 2013); Талановитим виконавцям – путівки на відпочинок (Дзеркало тижня, 2016)*.

Як синтаксичну компресію на рівні простого речення і явище мовленнєво-узусного вияву як її різновиду, прямо співвіднесеного з усією синтаксичною системою мови, кваліфікує ці побудови А. Загнітко, що вважає: "... синтаксичною компресією репрезентуються ті чи інші площини закону мовленнєвої економії, яка пов'язана з лаконічністю, стислістю і якою засвідчується постійна динаміка в українському синтаксисі" [5, с. 138–139]. На думку науковця, "зменшення вживання таких еліптичних речень на шпальтах сучасних українських газет, очевидно, можна пояснити їхньою схожістю зі штампованими радянськими заголовками, пор. Великому Жовтню – гідну зустріч; Батьківщині – ударний труд та ін." [4, с. 192].

Прагнучи до новизни та оригінальності у відтворенні реалій суспільства, журналісти намагаються витворювати нестандартні заголовки, які є динамічними й експресивними за змістом, структурою, щоб зацікавити читача, пробудити інтерес. Такими, зокрема, є еліптичні речення-заголовки з імпліцитним присудком двоскладного чи головним членом односкладного речення, у яких початковий компонент виявляється усіченим, наприклад: *Перевірку... в школи (Столиця, 2016); Бульдозером... по культурі (Молодь України, 2017); Захисниця... захисників (Дзеркало тижня, 2016)*.

На нашу думку, цю тенденцію можна вважати новою в мовленні української преси початку ХХІ ст. Вона виникла у зв'язку з тим, що автори прагнуть створювати експресивні ефекти несподіваності, різкої зміни думок, поєднувати непоєднуване в одному контексті з метою зацікавлення читача та привернення його уваги. Згадану обірваність графічно позначають трикрапкою, що також сприяє затриманню й актуалізації уваги читача, викликає бажання заповнити

пропущене в змісті фразами-цитатами з контексту. Щоб надати висловленню експресивності, дописувачі розміщують експліцитні компоненти еліптичного речення, що сприяє логічному виокремленню початкового компонента, актуалізує те чи інше обставинне значення заголовкової структури, яке автор публікації вважає доцільнішим, через що й опиняється на передньому плані. Вилучення присудка двоскладного чи головного компонента односкладного речення виконує функцію динамізації мовлення, сприяє природньому вираженню авторських думок, як-от: *За роботу вчителя – копійки (Кролевецький ярмарок, 2016)*; *Замість страйку – потиск руки (Урядовий кур'єр, 2016)*; *За призові місця – цінні нагороди! (Столиця, 2017)*.

Фактичний матеріал дозволяє констатувати, що новою в мовленні сучасної української преси є тенденція до зростання кількості заголовків також і з імпліцитними підметами на кшталт: *Українська на Київщині? (Голос України, 2016)*; *У страху великі очі? (Молодь України, 2017)*. Так за допомогою еліпсису досить виразно актуалізують означальні чинники суб'єкта розповіді як інформативно вагоміші. Як зазначає мовознавець П. Дудик, "на протигагу тенденціям минулих років щодо активного використання моделей заголовків, що складаються з одного означення" спостерігаємо обмежене використання їх у мовленні української преси початку XXI ст. [4, с. 197], наприклад: *Вельмишановний! (Місто, 2008)*; *Вельмишановний Володимире Павловичу! (Дзеркало тижня, 2017)*. Дописувачі активніше використовують однорідні означення через їхню здатність характеризувати суб'єкт у різних аспектах, як-от: *Самобутній і незрівнянний (Сільські вісті, 2009)*; *Молоді та працюючі (Кролевецький ярмарок, 2009)*; *Наполегливі та кмітливі (Культура і життя, 2016)*. У таких реченнях-заголовках елімінації зазначають передусім підмети, актуалізуючи означальний аспект інформативного повідомлення.

За нашими спостереженнями лише зрідка у функції заголовків використовуються еліптичні речення, які складаються з однієї обставини. У такому разі зміст обставинного компонента набуває особливої комунікативної значущості, наприклад: *Навтьоки осені (День, 2016)*; *Навздогін мистецтву (Культура і життя, 2017)*. Функціональне призначення таких еліптичних речень – конденсація змісту висловлення задля швидкої та посиленої концентрації уваги на означальних чи обставинних чинниках перебігу подій.

Також помітили, що почастишало експресивне вживання на шпальтах сучасних українських газет заголовків із кількома імпліцитними компонентами, які встановлюються змістом або попереднім

контекстом. Такі речення доцільно вважати неповними контекстуальними побудовами. Наприклад: *Унікальному співакові – 90! (Життя Лебединщини, 2013)*; *Битва за мільйон (Україна молода, 2016)*; *Любов із присмаком лукуму (Дзеркало тижня, 2017)*; *Вето на квоту (Дзеркало тижня, 2017)*; *Стояння на перехрестях (Дзеркало тижня, 2016)*. Вирізняються й ті синтаксичні конструкції, що мають ущільнену структуру та винятково сконденсований зміст. Такі заголовки інтригують своєю невизначеністю, експресивністю, яскравою ритмічністю підсвідомо штовхають читача до прочитання статті, наприклад: *Хто, з ким, коли і чому (День, 2014)*; *Чому та навіщо (Столиця, 2018)*.

Отже, дослідження показало, що еліптичні речення широко використовуються не лише з метою слугувати засобом реалізації певного мовленнєвого акту й співвідносні з відповідною комунікативною інтенцією журналіста, а й для актуалізації уваги читача, акцентуванні на важливих моментах думки, на досягненні художнього ефекту. Новою є тенденція до урізноманітнення заголовків газетних статей за допомогою еліптичних речень. Неповнота частини заголовка усуває переобтяженість фрази, робить заголовок доступнішим, легшим для сприймання, актуалізує потенційну дію та обставини її здійснення.

Еліптичні речення сприяють стисненню тексту та інформації, економлять зусилля, час, площу друкованого повідомлення, сприяють уникненню надмірної інформації і, тим самим, скорочують формальну структуру повідомлення.

Література

1. Богатько В. В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики. Вінниця: Нова книга, 2010. 176 с.
2. Голоюх В. І. Еліптичні речення з невербалізованими головними членами. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 21–26.
3. Дудик П. С. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ "Академія", 2010. 384 с.
4. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення): монографія. Київ: Наук. думка, 1973. 288 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ВКФ "БАО", 2011. С. 625–631.
6. Загнітко А. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*: у 2 ч. Донецьк: ДонНУ, 2003. Вип. 11. Ч. I. С. 135–147.
7. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ: Либідь, 1995. С. 44–55.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр "Академія", 2004. С. 137–141.

References

1. Bohatko, V. V. (2010). *Syntaksys i stylistyka nepovnykh rechen u movi suchasnoi ukrainskoi periodyky* [Syntax and stylistics of incomplete sentences in the language of modern Ukrainian periodicals]. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
2. Holiukh, V. I. (1982). *Eliptychni rechennia z neverbalizovanyh holovnyh chlenamy* [Elliptic sentences with non-verbalized principal terms] *Movoznavstvo – Linguistics*, 1. 21–26 [in Ukrainian].
3. Dudyk, P. S. (2010) *Syntaksys ukrainskoi movy: pidruchnyk* [Syntax of the Ukrainian language: a textbook]. Kyiv: VTs Akademia [in Ukrainian].
4. Dudyk, P. S. (1973) *Syntaksys suchasnoho ukrainskoho rozmovnoho literaturnoho movlennia (Proste rechennia; ekvivalenty rechennia)* [Syntax of Modern Ukrainian Conversational Literary Speech. Simple sentence; sentence equivalents]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
5. Zahnitko, A. P. (2011) *Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys* [Theoretical grammar of modern Ukrainian language. Morphology. Syntax]. Donetsk: VKF BAO [in Ukrainian].
6. Zahnitko, A. (2003) *Strukturi i semantichni riznovydy ukrainskykh syntaksychnykh innovatsii* [Structural and semantic varieties of Ukrainian syntactic innovations] *Linhvistychni studii: (zb. nauk. prats u 2 chast.) – Linguistic Studies: Collection of scientific works in 2 parts. (Vol. 11; Ch. 1). 135–147* [in Ukrainian].
7. Karanska, M. U. (1995) *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [Syntax of Modern Ukrainian Literary Language]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Shulzhuk, K. F. (2004) *Syntaksys ukrainskoi movy: pidruchnyk* [Syntax of the Ukrainian language: a textbook]. Kyiv: Vydavnychi tsestr Akademia [in Ukrainian]

H. Vakulenko

Candidate of Philology, Associate Professor, Educational and Research Institute of Philology, Translation and Journalism, Nizhyn Mykola Gogol State University

N. M. Serha

4th year-student, Educational and Research Institute of Philology, Translation and Journalism, Nizhyn Mykola Gogol State University

Elliptical Sentences as Headlines of Newspaper Articles

Elliptical sentences functioning in mass media is examined in the article. The specification of elliptical sentences usage as headlines is investigated. Attention is drawn to the fact that the ellipse as a syntactic means of text compression is used to achieve the dynamic and concise expression of thought and action intensification. Functional and stylistic potential of incomplete sentences of Ukrainian newspaper broadcasting has been determined. Elliptical sentence-headers with implicit sentences or major components of monosyllabic structures are highlighted. Elliptical headline sentences with implicit subjects are of particular stylistic expressiveness, which make it possible to strengthen informatively significant determinants of the story's subject. Elimination of the object, adverbial modifier of place and attribute in the genre of interviews as a new phenomenon in modern Ukrainian press is revealed. In general, elliptical sentences as headlines in newspaper articles in modern Ukrainian press serve as a means of text compressing and specific events emphasisers.

Key words: elliptical sentences, ellipsis, syntactic compression, elimination, newspaper headlines, sentence-header, mass media.